

VI SKABER ORDENE SAMMEN

TÆNK PÅ BRILLER

Vi er i *Aftenshowets* studie. Tonen er familiær, og stemningen er god. I studiet er manipulationseksperter Jan Hellesøe. Han skal til at lave et eksperiment på værten Mikkel Fønsskov og tager en klassisk metronom op af en trækasse. Tik tak, tik tak.

Jan fortæller, at metronomens lyd minder om et hjer-teslag. Mikkel skal rydde sit hoved for alle tanker. Han opponerer lidt, for han er bange for at glemme spørgsmålene til det interview, han skal lave bagefter. Men Jan lover, at det ikke kommer til at ske, så Mikkel giver sig hen og lytter til metronomen, mens han ser manipulato-ren i øjnene. Jan har et par markante, runde hornbriller på, rødligt hår med let vigende hårgrense og et tætklip-pet fuldskæg. Han har en sort rullekravetrøje på under et gråt jakkesæt. Værten er klædt i rød rullekravetrøje og blå jeans.

Mikkel skal nu tænke på en ting, han kan tegne om lidt. Det må ikke være et hus, en bil, en kat eller et træ, siger Jan meget hurtigt, som en remse. Men det må heller ikke være en kardanaksel eller en foderkasse. Nu skal

han, uden for kameravinklen, tegne det ord, han tænker på.

Lidt efter får vi lov til at se tegningen: et par briller, tegnet med sort tusch på hvidt papir. Nu viser Jan os, at han har et par briller nede i den kasse, hvor metronomen lå. Han vidste altså hele tiden, at Mikkell ville tegne et par briller.

Det er magi! Eller er det?

VI ORDNER MED VORES ORD

Jan Hellesøe er dygtig til at dirigere sine forsøgspersoners opmærksomhed hen på lige det, han har bestemt sig for, uden at vi føler os manipulerede. Han styrer Mikkell med sine ord, med den stemning, han skaber, og med det, han lader Mikkell fokusere på. Men faktisk dirigerer vi alle sammen hinanden. Hele tiden. Ord er kun et af de værktøjer, vi kan bruge, når vi vil have andre til at forstå os. Mimik, gestik, stemmeføring og stemning er også vigtige elementer.

Hellesøe manipulerer bevidst, men vi manipulerer hele tiden hinanden. Hverdagens manipulationer er ikke nødvendigvis hverken ondsindede eller kalkulerede. Men de små påvirkninger er alligevel til stede og centrale for vores evne til at forstå hinanden og os selv.

Et ord er det mindste betydningsbærende element i sproget, der kan stå alene, og består af en eller flere stavelser, som ikke nødvendigvis er meningsbærende i sig selv. 'Kom' er i sig selv en meningsbærende stavelse, mens 'cykel' er et ord med to stavelser, 'cy' og 'kel'. I sig

selv giver de to stavelser ikke mening, men sammen leder de tankerne hen på et tohjulet køretøj med pedaler.

'Husdyr' er et andet ord. De to stavelser, 'hus' og 'dyr', giver hver især mening, men sammen giver de en anden og mere specifik mening. I årtusinder har filosoffer brudt deres hjerner med, hvorfor ord betegner det, de gør, og hvad der kommer først – begrebet 'blad', det enkelte, fysiske blad på et træ eller ordet 'blad'.

Den tyske filosof Friedrich Nietzsche mente, at det er menneskeligt hovmod, at vi sætter ord på fænomener, fordi vi så beskriver en orden, vi selv skaber, og som ikke er et kendetegn ved verden. Han forklarer tankegangen med ordet 'slange'. Slange beskriver noget, der kan slynge sig, og ordet kunne derfor lige så godt bruges om en orm som om en pyton. Det får Nietzsche til at tvivle på, om sproget er det mest dækkende udtryk for vores verden.

Men vi ordner med vores ord. Eller som professor i ledelse Steen Hildebrandt er citeret for: "Vi begriber med vores begreber". Når vi er nogenlunde enige om, hvad ord betyder, glider kommunikationen. Så selv om Nietzsche kan have en pointe i, at vi ikke altid har præcise og nemt afkodelige ord for alt, og at sproget derfor ikke udtrykker en direkte relation i verden, er ord grundlæggende i vores kommunikation.

Også naturfilosoffen H.C. Ørsted var optaget af, at vi har brug for ord til at ordne og begribe med. Han opfandt en række danske ord – faktisk omkring 2.000. Blandt dem var fagord som 'ilt', 'brint', 'smeltepunkt', 'fordampe', 'halestjerne', 'himmelmekanik' og 'elektromagnetisme'.

Han opfandt også ord som 'faldskærm', 'mindretal', 'autoritetstro', 'nejsiger' og 'kløgtværk' – det sidste kalder vi i dag vidensarbejde.

Nogle af Ørsteds ord bruger vi dagligt, og andre kom ikke rigtig ind i sproget. Ørsted ville blandt andet sikre, at nye opdagelser og opfindelser kan beskrives på vores modersmål, så vi ikke er overladt til andre sprog. Det var nu ikke fremmedsproget, Ørsted var nervøs for. Men hvis vi hører et ord på et andet sprog, skal vi først oversætte det i hovedet – og så tænke på dets betydning. Det gør begrebet vanskeligt at forstå umiddelbart. Han mente for eksempel, at 'varmhed' er nemmere at forstå end 'temperatur'. Vores vej til at forstå nye erkendelser og opfindelser bliver mere snørklet, hvis vi ikke har danske ord for dem.

EN KORT, EN LANG

Ord inddeler vi i 11 ordklasser – udsagnsord, navneord, stedord, tillægsord, kendeord, talord, biord, bindeord, forholdsord, udråbsord og lydord. Næsten 70 % af opslagsordene i *Retskrivningsordbogen* er navneord, og dem kommer der hele tiden flere til af. En mere lukket kategori af ord er bindeord som 'at', 'og', 'fordi' eller 'ligesom'.

Ord kan godt høre til i mere end en ordklasse. Tag for eksempel ordet 'over' som biord: Vandet koger over. Som navneord: Vil du have overen eller underen på rundstykket? Eller som forholdsord: Højt over os lyser månen. De forskellige ordklasser har forskellige funktioner. Ord har også forskellige grammatiske muligheder. Nogle kan

bøjes, og andre kan ikke. Ord kan bruges til at betegne genstande, handlinger og forhold mellem genstande og udgør en central bestanddel af sproget.

Skriftligt kan vi kende et ord ved, at det er omkranset af mellemrum og består af ned til ét bogstav. Mundtligt er det straks sværere at skelne, fordi nogle af os har det med at holde meget korte pauser mellem ordene. Talesprog har flere karakteristika, som adskiller det fra skriftsproget. Sætningerne er ikke altid så klart afgrænsede, og vi påbegynder tit indskudte sætninger, vi aldrig færdiggør. Hovedverbet springer vi ofte over, uden at det nødvendigvis hæmmer forståelsen.

Desuden bruger vi mange flere personlige stedord som 'I', 'jeg', 'vi', 'du' i tale end på skrift. Særligt i faglige præsentationer er det vigtigt at huske, at både de personlige stedord og alle fejlene er en del af mundtligheden. Hvis mundtlighed lyder for perfekt, afkoder vi det som oplæst og derfor ofte også som mindre autentisk.

'Speciallægepraksisplanlægningsstabiliseringsperiode' blev optaget i *Guinness Rekordbog* i 1993 som det længste danske ord, der er brugt i officiel sammenhæng. Vi kan danne ret lange ord på dansk, fordi vi kan sammensætte navneord i en uendelighed, se bare 'førsteklassestænkepauseforfatterindeprivilegiumsgavekortindehaver'.

I denne Tænkepause vil jeg koncentrere mig om de ord, vi siger til hinanden. Jeg zoomer ind på det, jeg finder allermest spændende ved ord: at de opstår i et samspil.

Når jeg siger noget, udspringer det af samspillet mellem mig og mine omgivelser – min hjerne, min krop, mine

sanser og så andre mennesker og de ting, farver, former, musik og stemninger, som omgiver mig.

Når Jan Hellesøe ser intenst på Mikkel Fønsskov gennem sine markante briller og beder ham om ikke at tegne de ting, vi altid tegner – huse, katte, biler og træer – men heller ikke et eller andet underligt som en kardanaksel eller en foderkasse, så er briller et relativt oplagt valg. De er nemme at tegne, er lige foran ham på Jans næse og optræder ikke i nogen af de kategorier, Jan har forbudt ham at tegne.

Jan manipulerer dygtigt og bevidst andre mennesker. Han gør det ikke kun med ord, men hans metode er meget lig den kunst, vi har dyrket siden antikken for mere end 2.000 år siden: kunsten at tale skønt. Retorikken.

AT TALE SKØNT

Målet med retorikken er netop at påvirke lytteren til at synes, at taleren har ret. Ordene og deres sammensætning har her enorm betydning for, hvordan vi opfatter talen. Men deres kontekst er mindst lige så afgørende.

Hvordan vi bruger ordenes kontekst bedst, beskriver Aristoteles i sin retorik fra det 3. århundrede f.Kr. Han præsenterer de tre såkaldte appelformer: etos, patos og logos. Heldigvis er dansk så påvirket af græsk, at det ikke er svært at gætte, hvad ordene betyder.

'Etos' kender vi fra 'etik' – taleren eller skribenten skal have de rette intentioner og de rette forudsætninger for at udtale sig. 'Patos' kender vi fra adjektivet 'patetisk', altså præget af stærke følelser, og retorisk dækker 'patos'